

„GAZDAGJAINK?”

Elemzési kísérlet a romániai gazdasági elit profiljáról

Gál Katalin–Ruszuly Emese

A szerzőpáros a romániai gazdasági elit szociológiai jellemzését adja a Capital nevű folyóirat „A 300 leggazdagabb román” c. kiadványának adatai alapján. A tanulmány a rendszerváltás utáni vagyonfelhalmozás különböző módozatainak elemzésére is kitér. Központi kérdése, hogy Romániában a gazdasági elitre mennyire érvényes a posztkommunista menedzserizmus elmélete.

Bevezető · A rendszerváltás utáni gazdasági szerkezetváltásnak nem csupán vesztesei, hanem ellenkezőleg, nyertesei is voltak. Az új helyzetben megjelent nyertesek (Culic, 2001) iránti közérdeklődés mellett a tudományos szféra képviselői is bekapcsolódtak a téma vizsgálatába.

Az elit és rendszerváltás viszonya a közép-kelet-európai tudományos diskurzusban az elmúlt évek egyik központi kérdését képezte-képezi. A megközelítések, elméleti modellek az átmenet kontextusában értelmezhetőek, hiszen ettől válnak sajátosan közép-kelet-európai elméletekké. Jelen tanulmányunk a romániai gazdasági elit esettanulmányoszerű leírására törekszik a 2003 novemberében megjelent „Capital: A 300 leggazdagabb romániai” című kiadvány alapján.

A romániai gazdasági elit profilja az elmélet és valóság között · A romániai rendszerváltás és az elitek viszonyát taglaló írásokat (Brucan 1996, Culic 2001, Tănase 1996, Tibil 1995, Tudor-Gavrilescu 2002) áttekintve megállapítható, hogy a kutatók nagy része egyetért abban, hogy a demokratikus átmenet elitek vezette folyamat volt. Egyértelmű tehát, hogy a gazdasági elitet is a rendszerváltás illetve a társadalmi változások kontextusába illeszteni kell vizsgálni.

A legegyszerűbb, leszűkített megközelítésben a rendszerváltás a gazdaságban a szocialista tervgazdaságról a piacgazdaságra, a politikában az egypártrendszerű diktatúrától a többpártrendszerű demokráciába való átmenetet jelenti (Zamfir–Vlăsceanu 1993).

A szocialista társadalomszervezési modellnek „ideáltipikusan” a redisztribúció jelentette a lényegét. Ennek politikai és gazdasági

vonatkozásai egyaránt léteztek, a kulcsszó mindkét esetben a centralizáció volt. Ennek értelmében a központosított politikai hatalom maga alá gyűrte a civil szférát és ezzel együtt minden „alulról jövő” gazdasági illetve kulturális jellegű kezdeményezést. A gazdasági erőforrások „racionális”, a tervgazdaság logikája szerinti felhasználása (amely főként a mezőgazdaság és a szolgáltatói szféra költségére megvalósított erőltetett iparosítást jelentett) alapvetően központosított volt és nyilvánvalóan politikai célokat követett. A redisztribúció ennek értelmében a centralizáció égisze alatt a termelés–elvonás–újraelosztás teljes folyamatát felölelte (Kolosi 2000).

Romániai viszonylatban a posztoszocialista társadalmakra általánosan jellemző aspektusokon túl sajátos módon értelmezhető az átmenet. Tekintsük át röviden, melyek a romániai átmenet sajátosságai. A posztkommunista reform első éveit Romániában a reménység éveit voltak, a derülátó forgatókönyv szerint a szovjet dominancia és az úgynevezett belső ellenségek (diktátor, szekuritáte, inkompetens politikai aktorok, kisebbségek) nélkül az átmenet viszonylag gyors és könnyű lesz, más szóval: megszüntetve a rossz okát, magától bekövetkezik a jó. A kezdeti optimizmus a társadalmi diszfunkcionalitások sorozata nyomán alábbhagyott. A „társadalmi rossz” okaként Dumitru Sandu (2001) nyomán a korrupciót, az inkompetenciát és az új elit létrejöttének inadekvát szelekciós mechanizmusait jelölhetjük meg.

Romániában a korábbi gazdasági és politikai körülmények rendkívül negatívan hatottak a rendszerváltásra: a '80-as évekbeli gazdaságpolitikai izoláltság, az infrastruktúra kopása által fémjelzett gazdaság, a demokratikus reformok és a liberalizáció gyakorlatának teljes hiánya, egy erős társadalmi „fáradtság”, melynek oka a Ceaușescu szorgalmazta külföldi adósságok gyorsított visszafizetése és a totalitarizmus megszilárdítása volt. Az a tény, hogy Romániának a rendszerváltás „pillanatában” nem volt külföldi államadóssága, látszólag egy pozitív faktor, de jelentékeny szerepe volt az ország gazdasági elszigeteltségének rendszerváltás utáni fennmaradásában és a külföldi befektetők távolmaradásában is (Tănase 1996). Sajátosan hazai aspektus,

hogyan Romániában a totalitarista rendszer szigora miatt a politikai pluralizmus csírájában sem fejlődhetett, kontraproduktív gazdasági szerkezet volt jellemző, illetve a rendszerváltás idejére nem alakult ki egy jól körülhatárolható fogyasztói réteg (Sandu 2001).

A vizsgálódásunkhoz az ötletet és a kiindulópontot a Capital gazdasági lap nemrégiben megjelent melléklete szolgáltatta, amelyben Románia 300 leggazdagabb emberének listáját olvashatjuk. Ez a kiadvány sarkallt arra, hogy áttekintve a rendelkezésre álló elméleteket – kiemelt figyelemmel kísérve a hazai illetve magyarországi szakirodalmat – egy adatbázis elkészítése után áttekintsük a romániai gazdasági elit alapvető jellemzőit.

A téma aktualitására Szalai Erzsébet (2001) magyarországi elitkutató is rávilágít. Három okát határozza meg az elitkutatás fontossá válásának (amelyet, tekintettel a közép-kelet-európai kontextusra, mi is elfogadunk): mint már a korábbiakban is kiderült, a téma az államszocializmus idején tabu volt, így érthető, hogy a rendszerváltással egyidejűleg a szakemberek figyelmé is erre a területre irányult, másrészt a rendszerváltás implikálta új korszak átmeneti jellegéből is következik a kérdés aktualitása. Harmadik okként pedig elmondható, hogy az elitkérdésben benne foglaltatik egy másik aktuális vizsgálódási probléma is: az új rendszer mennyiben konzerválja vagy változtatja meg a korábbi mobilitási lehetőségeket (Szalai 2001).

Mielőtt a gazdasági elit általunk használt fogalmát pontosítanánk, először tekintsünk át néhány szakirodalomban használt meghatározást.

Az elitkutatók az elit fogalmán többé-kevésbé a hatalom legfőbb birtokosait értik, akik a társadalom életére leginkább kiható döntéseket tartósan meghozzák. A politikai, gazdasági és kulturális elitcsoportok elkülönítése – Bourdieu (1978) fogalomalkotása alapján – arra irányul, hogy a különböző csoportok által birtokolt tökefajta a társadalom melyik „mezejéhez” kötődnek leginkább. Giddens meghatározása az elitre vonatkozóan a következő: „Egyének, akik formálisan definiált hatalmi pozíciókat foglalnak el társadalmi szervezetek vagy intézmények élén” (1995). A gazdasági elit fogalma az általános elitdefiníciókhoz hasonlóan gazdasági hatalomhoz, gazdasági pozíciókhoz vagy a gazdasági életben különleges karaktervonásokhoz köthető. Szűkebb értelmezésben a gazdasági elit csupán a nagyvállalatok vezetőit képezi (Eyal–Szelényi–Townsend 2001, Róna–Tas–Böröcz 1997). Lengyel György (1995) definíciója a következő: „gazdasági eliten értem... a nagyvállalatok, nagybankok, munkaadói érdekvédelmi testületek vezetőit és a gazdaságirányítás reprezentánsait, akiknek módjukban áll, hogy döntéseikkel a gazdasági reprodukciós folyamatokat jelentősen befolyásolják”. Vedres Balázs (1998) gazdasági eliten azon személyek összességét érti, akik tartós befolyással rendelkeznek nagy horderejű gazdasági döntések meghozatalánál.

A fentiek alapján láthatjuk, hogy a definíciók sorozata végtelen. Mivel a rendelkezésünkre álló adatok pontosan behatárolják a vizsgálati alanyaink körét, a továbbiakban a romániai gazdasági elitre a következő meghatározást használjuk¹: *gazdasági elitnek azokat tekintjük, akiknek a vagyona legalább 1 millió amerikai dollárt ér.* A következőkben, az általunk használt tipológiát vázoljuk röviden.

A romániai gazdasági elit létrejöttének értelmezésére Silviu Brucan hat módozatot (folyosót) jelöl meg, amelyeket az adat-

bázis létrehozásában és az elemzés során mi magunk is követtünk. Ezen módozatok a következők: 1. Direktokrácia, 2. CEPEX, 3. Export-import, 4. Diaszpóra, 5. Self-made-men, 6. Bankárok (Brucan 1996).

1. A *direktokrácia* fogalma Andrei Corneatól származik és feltételezi egy állami tulajdonú és egy magánvállalkozás ugyanazon személy által történő vezetését, adminisztrálását. Az állami szektorban lévő vállalat elsődleges ellátója a magánvállalkozásnak (a költségterhek tekintélyes részét az állami vállalat vállalja fel), ez utóbbi így jelentős profitra tehet szert. A rendszerváltás előtti párt-állam szimbiózis átalakult az állami és magán szektor gazdasági szimbiózisává. A vállalatvezetők részére az átmenet gyorsan és nehézségek nélkül ment végbe, hiszen pozíciójuk révén a tőkét a magánszektor(uk)ba mentették át.

2. A *„Cepex folyosó”*: az Román Kommunista Párt Politikai Végrehajtó Bizottságának (Comitetul Politic Executiv) tagjai a múlt rendszer politikai ideológiájának értelmében direkt módon nem folytathattak profitorientált gazdasági tevékenységeket, mert a centralizált egypártrendszerű államhatalom ezt nem tolerálta. Így az amúgy létező vagyonfelhalmozás – indirekt módon – a szűkebb családon keresztül történt és csak a rendszerváltás után vált láthatóvá.

3. *„Export-import”* folyosó: ezen gazdagodási „folyosó” azokra a vezetőkre vonatkozik, akik a rendszerváltás előtt olyan vállalatoknál töltöttek be fontos pozíciót, amelyek import-exportra szakosodtak és monopolhelyzetben voltak. Az üzleti kapcsolatokat átmentve, a rendszerváltás után lehetőség nyílt azok kamatoztatására és virágzó, szintén import-exportra szakosodott, javarészt ma is monopolhelyzetű vállalkozások létrehozására.

4. A *„diaszpóra”* folyosója: a fogalom azokra vonatkozik, akik a rendszerváltás előtt nyugatra emigráltak és az ott felhalmozott vagyont, tőkét a rendszerváltás után hazatérve Romániában fektették be.

5. *„Self-made-men”*: a fogalom azok körét fedi, akik kevés tőkével rendelkezve, úgymond „alulról” indulva, önerőből gazdagodtak meg: kifejezetten szaktudásuknak, tehetségüknek, vagy jó üzleti érzéküknek köszönhetően.

6. *„Bankárok”*: a rendszerváltás után virágzó „iparágnak” tekinthető a banki, pénzügyi szektor, melynek jelenlegi vezetői javarészt az elmúlt rendszer pénzügyi apparátusának vezetői közül kerültek ki. Ugyan nem rendelkeztek egy ilyen jellegű pénzügyi intézmény létrehozásához szükséges tőkével, állami tőke felhasználásával mégis sikerült felvirágoztatni ezt a szektort.

A fent említett és röviden áttekintett típusok azonban szinte soha nem jelennek meg tisztán, hanem keverednek és/vagy szorosan kapcsolódnak egymáshoz. Tehát az általunk használt tipológia a „meggazdagodás forgatókönyvére” vonatkozóan azt kísérelte meg felderíteni, hogy a közölt életutak alapján „gazdagjaink” melyik volt csatorna. A folyóiratban közölt életrajzok alapján egy olyan adatbázist készítettünk, amelynek alapján a 300 legvagyonosabb romániai a rekrutációs háttér és karrierút tekintetében jellemezhető. A melléklet sajnos a vártnál kevesebb információt tartalmaz, így az adatbázis meglehetősen hiányos. Ez elsősorban annak tulajdonítható, hogy a kiadvány szerkesztői nem ugyanazon szempontokat tartották fontosnak egy ilyen lista összeállításában, amelyek szociológiai szempontból is relevánsak lennének. Továbbá az adatok vállalkozónként

is eltérnek, hiszen ők maguk is más és más tényezőket tartotnak fontosnak megemlíteni saját karrierútjuk és vállalkozásuk alakulása szempontjából

A melléklet alapját a 2002-es év könyvelési mérlegei képeztek, de figyelembe vettük a különböző vállalkozások tavalyi fejlődését is a 2003-as év üzletkötései alapján. Néhány vállalat esetében a vállalkozás pénzforgalmának összege is megjelenik, illetve az évi nettó vagy bruttó profit. Ezek az adatok nem használhatóak egységes mutatókként, sok esetben hiányoznak vagy áttekinthetetlenek (helyenként az egész vállalkozásra, néhol pedig csak a résztevékenységekre vonatkoznak). Nem érvényesül következetesség abban sem, hogy a részvénytulajdon és a birtokolt ingatlanok értéke számításba jön-e a vállalkozó vagyonának becslésekor (Capital 2003).

A Capital hasábjain módszertani tekintetben csak a fent említett megjegyzéseket találjuk. Ezen túlmenően, a szerkesztők maga a kiadvány elkészítésének folyamatát részletezik inkább. Nem mondható egységesnek a 300 leggazdagabb ember vállalkozói háttérének illetve karrierútjának leírása sem. Ami ilyen kiadványban szociológiai szempontból számunkra fontos lenne, mint pl. az iskolai végzettség, az idegen nyelvismeret, a teljes munkahelyi életút, illetve a politikai szerepvállalás, csak helyenként jelenik meg. Így az üzletemberek meggazdagodási stratégiájának típusokba sorolása az előbbi részben említett „folyosók” mentén is nehézségekbe ütközött. Alapos leírást kapunk viszont arra vonatkozóan, hogy milyen kategóriákba sorolták a vállalkozásokat, illetve az említett tevékenységi területeket.

Ezen kategóriák a következők: termelő, kereskedelmi, építkezési, kommunikációs, turisztikai és mezőgazdasági profilú tevékenységek. Az adatbázis elkészítése során a pontosság érdekében ezeket a kategóriákat további kategóriákra bontottuk. A következő besorolások születtek: a termelés kategóriába került a nehézipar, textilipar, élelmiszeripar, illetve speciális termékek (pl. laboratóriumi készülékek stb.) előállítás, a kereskedelem kategóriába soroltuk a kereskedelmi láncokat, kiskereskedőket, a szállítási és logisztikai profilú vállalkozásokat, valamint olyan szolgáltatásokat, mint a reklám, divat, mass-média, marketing, biztonsági és tanácsadói szolgáltatások. Bevezettük továbbá a bank és pénzügyek vállalkozói kategóriát.

A vizsgált népesség 300 főből áll, melynek 85 százaléka férfi (255), mindössze 2,7 százaléka nő (8), továbbá 12,3 százalék (37) családi vállalkozás (amelyet alkothat házaspár, illetve azonos vagy ellenkező nemű testvérpár).² Érdekesképpen megemlítenénk, hogy míg a leggazdagabb nőknek 16 millió dollárra tehető a vagyona, addig egy hasonló vagyonnal rendelkező férfi a „toplista” középső mezőnyében helyezkedik el. (A továbbiakban – az alacsony esetszámok miatt – nem térünk ki a nemek közötti különbségek vizsgálatára). Származási hely tekintetében javarészt hazai származású vállalkozókat találunk (96,7 százalék), a külföldi származásúak aránya elenyésző (3,3 százalék). A nemzetiségi eloszlást vizsgálva: 89,3 százalék román nemzetiségű, mindössze 3,3 százalék magyar és szintén 3,3 százalék más nemzetiségű. Az életkori eloszlás igencsak változó: a legfiatalabb gazdag ember 23 éves, a legidősebb 86 éves. Életkori csoportokra osztva a következő az eloszlás: a 23–29 éves korcsoportba az esetek 1,7 százaléka tartozik, 30–39 éves a vállalkozók 28,7 százaléka, 40–49 éves 42,1 százalék,

továbbá az 50 év felettek aránya 27,2 százalék. Ez azt jelenti, hogy Románia „leggazdagabbjai” az idősebb korcsoportokhoz tartoznak.

Első megfigyelésünk a menedzserizmus elméletéhez kapcsolódik. Eyal, Szelényi és Townsley a posztkommunista menedzserizmus elméletéről szóló munkájukban (2001) azt állítják, hogy az új gazdasági elit alkotja a rendszert irányító „új osztályt”. Álláspontjuk szerint a posztkommunista menedzserizmus nem egy kifinomult formája a kapitalizmusnak, hanem diffúz vagyoni kapcsolatok, a megosztott vagy „rekombinált tulajdon” (Stark, idézi Eyal, Szelényi és Townsley 2001) jellemzi. A rendszer fő szabályalkotói a pénzügyi menedzserek és azok a szakemberek, akik olyan külföldi és nemzetközi pénzügyi ügynökségeknél dolgoznak, amelyek a helyi kapitalizmust a globalizált gazdaság számára tervezik. (Bozóki 2003)

Szelényiek álláspontja az, hogy a menedzserizmus nemcsak egy átmeneti jelenség, hanem hosszabb időre is vonatkozó legitimitációs elvvé válhat. Mondandójuk újszerűsége abban áll, hogy az elitelmélet és az új osztálytézis kombinációjára vonatkozik, amelybe Szelényi a korábbi, az értelmiségről szóló elméletének egyes részeit is beemelte. Az elmélet jól érzékelteti azt is, hogy az '90-es évek eleje igencsak kaotikus időszak volt. Kritikaként elmondható, hogy az elmélet túl komolyan vette az elit valójában csak átmeneti érdekeit, amikor a kontrollt a tulajdon elé helyezte. Mára már nyilvánvaló, hogy a vezetőket és más elitcsoportokat nagyon is érdekelte a tulajdonszerzés. A szerzők későbbi munkáikban megtartották ugyan a posztkommunista menedzserizmus fő tételeit, de újrafogalmazták a kelet-közép-európai társadalmakban létező menedzserizmus előrelátható időtartamára vonatkozó elgondolásaikat. Ekkor már a posztkommunista menedzserizmusra úgy tekintettek, mint az új vagyonos osztály megszületése során kialakult társadalmi harc egy szakaszára. (Bozóki 2003)

A vizsgált populációban megfigyelhető a 40 és 49 év közöttiek kiemelkedően magas aránya, ez éppen az a generáció, amelynek lehetősége nyílt a rendszerváltás utáni kaotikus állapotban a tulajdon illetve a vagyon átmentésére, a gazdasági kontroll megtartására. Tekintettel a sajátos hazai helyzetre, azt is megkíséreljük megállapítani, hogy Romániában a gazdasági elit jelenleg is a posztkommunista menedzserizmus szakaszában van. Ennek az ellenőrzése végett a meggazdagodási folyosókat korcsoportok szerint hasonlítottuk össze. A jobb átláthatóság érdekében a vagyonszerzési stratégiákat két kategóriába sűrítettük, így a direktokrácia, cepex és impex folyosóin a „technokratákat” találjuk, a diaszpórát és a self-made-men-eket az „útkeresők” csoportjába soroltuk be. Kiderült, hogy a technokraták többsége valóban a már említett 41-50 éves korcsoportokhoz tartozik, az útkeresők a 40 év alatti korcsoportokból kerülnek ki.

A vagyon eloszlását vizsgálva rendkívül széles skálát találunk, amely 5 millió dolláros vagyontól 850 millióig terjed. A 300 leggazdagabb ember által birtokolt összvagyon 12 milliárd dollárra rúg, amely hozzávetőlegesen a bruttó nemzeti termék 26 százalékát jelenti, ennek nagy része pedig Bukarestbe koncentrálódik, szám szerint 8 milliárd dollár, ami az összvagyon 66,6 százalékát teszi ki.

A sajátos kelet-európai kontextusban megjelenő tendencia alapján az lenne az elvárt, hogy a technokrata csoport (a mi topológiánk alapján a direktokrácia, a cepex és az impex folyosók

képviselői) birtokolja az összvagyon nagyobbik részét. Esetünkben úgy gondoltuk, hogy bár a technokraták számszerint kevesebben vannak, mégis ők birtokolják az említett vagyontöbbletet. Ez a tendencia azonban nem mutatkozik meg. A jelenségre vélhetően a Capital erősen piacgazdaság-centrikus sajtópolitikája a magyarázat, az adatgyűjtés ennél fogva szelektív, inkább a „self-made-men”-ekre fókuszált. Fontos szempont továbbá az is, hogy a kiadvány nem volt képes tetten érni a feketegazdaság valós mértékét.

Következő hipotézisünk a gazdasági elit professzionalizációjára vonatkozik, azaz arra, hogy a romániai rendszerváltó gazdasági elit esetében a rendelkezésre álló adatok tükrében ez mennyire valósult meg.

Hazai szakirodalom hiányában Lengyel György (1994) magyarországi kutatóra hivatkozhatunk. A továbbiakban a romániai helyzetet a magyarországi gazdasági elitre vonatkozó hipotézisek tükrében próbáljuk leírni. A professzionalizáció többfajta jelentéssel bír. Általános megközelítésben a szakszerűsödésre utal, a hatékonyabb, pontosabb kimunkált tevékenységek és társadalmi folyamatok leírására szolgál. Szűkebb értelemben a professzionalizáció a szakmások, a szakértelmiségi hivatások kialakulását jelenti, amihez speciális tudástípusok birtoklása, az ezt biztosító formális képzettségi feltételek és belépési kritériumok társulnak. A professzionalizáció ebben a második értelemben azzal jár, hogy az ilyen tevékenység típusok az egész aktív életre szóló hivatássá válnak (Lengyel 1994).

Más aspektusból a hangsúly a formális képzésben elsajátított tudás társadalmilag felelősségteljes felhasználásának intézményes kontrollján van. Mindez ugyanakkor az előrelépési utak kijelölését, valamint meghatározott viselkedésminták és érintkezési szabályok követését is magában foglalja. E viselkedésminták követése a meritokratikus és kredenciális értékek és normák elfogadását feltételezi.

Feltehetjük a kérdést, hogy hogyan értelmezhető a professzionalizáció a gazdasági elit vonatkozásában. Gazdasági eliten a már megjelölt definíció alapján a nagyvállalatok, nagybankok, munkaadói érdekvédelmi testületek vezetőit és a gazdaságirányítás reprezentánsait értjük. Eredeti megközelítésben professzionalizációs mutatóként az iskolai végzettséget és a vállalkozás beindítása előtti foglalkozási életutat használhatjuk fel. Ezen mutatók ismeretében feltehetnénk a kérdést, hogy vállalkozóink-gazdagjaink azzal foglalkoznak-e, amihez értenek, amit tanultak vagy amivel korábban foglalkoztak. Mivel erre vonatkozóan adataink nem bírnak kellő relevanciával, a továbbiakban a professzionalizációra az induló és a jelenlegi főtevékenység összehasonlításával próbáltunk rávilágítani. Arra kerestük a választ, hogy a vállalkozók milyen mértékben szakosodtak egy adott tevékenységi területre, azaz mennyire konzekvens módon vitték végig vállalkozási karrierjükben az elkezdett profilt.

Az elemzés alapján elmondható, hogy a „gazdagok” 31 százaléka változtatott tevékenységi területén, ám a vállalkozók túlnyomó része – 69 százaléka – megmaradt ugyanabban a szektorban. Ennek alapján hazai viszonylatban egy „korlátozott professzionalizációról” beszélhetünk, de nem elhanyagolható az ún. útkereső stratégia sem.

Vállalkozási profil tekintetében ez az útkeresés olyan tevékenységi területekre irányul, amelyek a vagyon és tulajdonátmentő technokrata réteg számára a rendszerváltás idején nem voltak hozzáférhetőek (hazai viszonylatban nem is létezett ez az ágazat vagy nem volt versenyképes). Ilyen ágazatok pl. a szoftverfejlesztés, a háztartási gépek forgalmazása, a kommunikáció és információs technológia. A technokraták a klasszikus iparágakat képviselik napjainkban is, ezek közül a nehézipar a legjellegzetesebb.

A pontosság érdekében azt is megvizsgáltuk, hogy korcsoportok szerint kik hajlamosabbak a profilváltásra. Kiderült, hogy a kor szerinti megoszlás nem takar szignifikáns eltéréseket az egyes kategóriák szerint. A karriertípus, az életkor illetve a vagyon viszonyának pontosabb leírására lineáris regresszió-elemzést végeztünk, ahol a kétértékű karriertípus függő változóként, a vagyon és az életkor függetlenként került a modellbe. Az eredményekből kiderül, hogy mind a vagyon, mind az életkor parciális összefüggést mutat az említett vállalkozótípológiával: az idősebbek és a kevésbé vagyonosak felülreprezentáltak a technokraták körében. Jól látszott ugyanakkor az is, hogy az életkor „hatása” erősebb, ami annyit jelent, hogy a vállalkozó karriertípus szerinti besorolására jóval pontosabb becslést adhatunk az életkor, mint a vagyon alapján.

Következtetés · Mivel a szélesebb nyilvánosság számára készült kiadvány leírására és elemzésére vállalkoztunk, néhány szóban beszélnünk kell arról, hogy a „300 leggazdagabb romániai” melléklet milyen visszhangot kapott a sajtóban és az interaktív vitafórumokon. A sajtó hozzáállása a melléklethez igencsak ironikus, cinikus, és azon a feltevésen alapszik, hogy aki „gazdag, az gazember is”, nem tisztességes úton tett szert a vagyonára. Általában jelen van az az érvelés is, miszerint minden jól működő kapitalista társadalomban gazdag emberek és vagyon szerinti társadalmi egyenlőtlenségek szükségképpen léteznek. A „kritikusok” azonban folyamatosan hangsúlyozzák, hogy a „mi gazdagjaink” a régi rendszer örökösei, Ceaușescu pártfogoltjai, a szekuritáté volt tagjai, akik profitáltak a rendszerváltás kezdeti káoszából. Felteszik a kérdést, hogy a Capitalban megjelent „látható” gazdasági elit valóban az-e, vagy csak olyan exhibicionista, szerepelni vágyó gazdagok listája, akiknek kevés rejtegetnivalójuk van. Hiányolják a fekete gazdaságban, az illegalitásban rejtőzködő „valódi gazdagokat”, mint pl. a kábítószer- és lánykereskedelemmel foglalkozókat vagy a politikusokat.

Kérdéses a „bevallott” vagyon problematikája is. A kritikusok szerint a valós kép sok esetben hiányos, hiszen nem jelenik meg az említett „gazdagok” külföldön letétbe helyezett vagyona, illetve a családtagjaik nevére szereplő bankszámlák és egyéb vállalkozások reális értéke. A vállalkozások profilját tekintve változatos a skála, de húzóágazatként a kereskedelmet jelölhetjük meg. Ez arra enged következtetni, hogy a többnyire self-made-menekből álló populáció kezdeti gazdagodási stratégiája a kiskereskedelem volt. Egy másik jelentős ágazat, a termelés (főleg nehéz- és könnyűipari) a technokratákkal hozható kapcsolatba, akik a rendszerváltás előtti időszakban ebben a szektorban töltötték be vezető pozíciókat.

JEGYZETEK

1. Az elemzett melléklet hasábjain nem találunk arra vonatkozó megjegyzéseket, hogy a szerkesztők milyen definíció alapján szelektálták ki a vállalkozókat, azaz, hogy mit értenek gazdasági eliten illetve, hogy gazdasági elitnek tekintik vagy sem ezeket a vállalkozókat. A fő kritérium, ami alapján valaki megkaphatta a gazdag címkét, csakis a vagyoni helyzet volt.

KÖNYVÉSZET

Bourdieu P.: *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*. Budapest, 1978, Gondolat.

Bozóki A.: Az elitváltás elméleti értelmezései. Kelet-közép-európai megközelítések. In *Etnopolitika. A közösségi, magán-és nemzetközi érdekek viszonyrendszere Közép-Európában*. Budapest, 2003, Teleki László Alapítvány.

Brucan, S.: *Stălpii noii puteri din România*. București, 1996, Nemira.

Capital, 1. melléklet, 2002 november: „100 cei mai bogați români”.

Capital, 2. melléklet, 2003 november: „300 cei mai bogați români”.

Culic, I.: *Câștigătorii. Elita politică și democratizare în România 1989–2000*. Cluj Napoca, 2001, Limes.

Eyal G.–Szelényi I.–Townsend E.: *Capitalism Fără capitaliști*. București, 2001, Omega.

Kolosi T.: *A terhes babapiskóta*. Budapest, 2000, Osiris.

Lengyel Gy.: *A gazdasági elit szegregációja és lakásviszonyai*. <http://www.bparchiv.hu/magyar/kiadvany/bpn/08/lengyel.htm>, 1995.

Lengyel Gy.: Amagyar gazdasági vezetésprofesszionizációjának két hulláma. In *Szociológiai Szemle*. 1994/3, p.3–14, Budapest.

2. Az adatbázis elkészítése során nem a bejegyzett vállalkozási típusokkal dolgoztunk (ez nem is jelenik meg), hanem a bármilyen rokoni kapcsolatban lévő személyek által közösen birtokolt vállalkozásokat neveztük családi vállalkozásnak.

Róna-Tas Á.–Böröcz J.: *Deformation of New Business Elites in Bulgaria, the Czech Republic, Hungary and Poland: Continuity and Change, Pre-communist and Communist Legacies, in Changing Elites and Changing Rules of the Game*. Szerk.: Lengyel Gy.–Vedres B., Budapest, 1998, University of Economic Sciences.

Sandu D.: *Spațiul Social al tranziției*. Iași, 1999, Polirom.

Szalai E.: *Gazdasági elit és társadalom*. Bp., 2001, Aula.

Takács K.: Az elit szociológiai fogalmáról. In *Szociológiai szemle*. 1998/1, Budapest.

Tănase S.: *Revoluția ca eșec*. Iași, 1996, Polirom.

Tibil G.: Conflictul elitelor și instabilitatea politică în evoluția modernă și contemporană a României. In *Polis* 1995/3, București.

Tudor M.–Gavriilescu A.: *Democrația la pachet. Elita politică în România postcomunistă*. București, 2002, Compania.

Vedres B.: *A piaci átmenet elméletétörténete*. <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/szocio/atmenet/atmenet.htm>, 1998.

Zamfir C.–Vlăsceanu L.: *Dicționar de sociologie*. București, 1993, Babel.